

VB 14964

A SZEGEDI  
ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG



KÉZIRAT.

SZEGED, 1928.  
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.

AD 13100Z

VB 14964

Szakleltár 920/v.a.



# A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG



920/v

KÉZIRAT.



SZEGED, 1928.  
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.

SZTE Egyetemi Könyvtár  
Egyetemi Gyűjtemény  
2

HELYBEN  
OLVASHATÓ



S: 1/91: V B 14984

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM  
Régiógtudományi Intézetének Könyvtára  
Lelt. szám: VI  
u. 540 szám.



SZTE Egyetemi Könyvtár  
  
J000421559

## A szegedi alföldkutató bizottság.

Miután Budapesten a Magyar Földrajzi Társaság alföldi bizottságát a debreceni egyetem pedig ugyancsak az Alföldkutatás előmozdítására alapította a Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságát, a szegedi egyetem professzorai is elhatározták, hogy az Alföld déli részének tanulmányozása céljából megalapítják a szegedi Alföldkutató Bizottságot. A bölcsészeti kar professzorai október 28-án tartott értekezleten kimondották a terv megvalósításának szükségességét és ehhez az egyetem többi karának professzorai is hozzájárulván, december 2-án megalakult a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Alföldkutató Bizottsága. Az összehívóknak ezzel az értekezlettel az volt a céljuk, hogy egyetemünk egyes intézeteiben örvendetesen fellendült tudományos munkásságnak ama részét, amely az Alföld tudományos kutatásával foglalkozik, összhangba hozza, a szegedi egyetemről kiinduló Alföldkutatásnak határozottabb célt tűzzön ki és az eddig párhuzamosan haladó munkásságot lehetőleg közös mederbe terelje. Az összehívóknak meggyőződése, hogy a legeredményesebb ez a kutató munka akkor lesz, ha csendben, de annál céltudatosabban és annál kitaróbban végezzük. Egyetemi érdeket látunk azonban abban, hogy ennek a kutató munkának az eredményei kifelé láthatókká és érezhetőkké váljanak. Szükség van erre nemcsak azért, mert egyik-másik kollegánk intézetében folyó értékes munkásságáról sok esetben maguk az egyetem professzorai sem tudnak, de szükséges azért is, mert az egyik intézetben elért eredményeket a többi intézet is értékesítheti. Tekintettel pedig arra, hogy anyagi erőink belátható időn belül még igen szűkösek lesznek, nagy eredményeket várunk attól, ha ez a munkásság egységes, céltudatos szervezetséggel folytattatnék a jövőben.

A bizottság programja a következő:

Állapíttassék meg mindenekelőtt, hogy minő munkásság végeztetett már eddig is egyetemünk intézeteiben az alföldkutatás területén.

Közös megbeszélés alapján dolgoztassék ki az együttműködés jövő programja.

A hallgatóknak szakdolgozatra a lehetőség szerint alföldi témák osztassanak ki, úgyszintén ez történjék a doktori értekezések ügyében is. Ezzel máris biztosítjuk, hogy a nyomtatásban megjelenendő egyetemi publikációk legnagyobb része az alföldkutatás célját szolgálja és kifelé azt domborítja ki, hogy egyetemünk nyomatékosan hangoztatni óhajtja az alföldkutatás szükségességét. A terület is körülhatárolható, amennyiben a Duna—Tisza közének déli része, Tiszántúlnak általában a Körösök völgyétől délre eső része volna a felkutatandó terület.

Ezek az előkészületek előzték meg a január hóban megalakítandó szegedi Alföldkutató Bizottság munkáját, melynek elnöki tisztét Dr. Somogyi Szilveszter Szeged sz. kir. város polgármestere volt szíves elvállalni.

A bizottság egyelőre a következő szakosztályokkal indítja meg munkásságát: 1. Nyelvészeti és irodalmi. 2. Történelmi. 3. Földrajzi. 4. Szociográfiai. 5. Biológiai. 6. Ásvány, földtani, paleontológiai. 7. Fizikakémiai. 8. Erdészeti. 9. Mezőgazdasági.

A szakosztályok részletes munkatervét az alábbiakban közöljük:

## Az Alföld kutatásának archaeologiai programja.

A Szeged központtal megszervezendő Alföld-kutatásnak *archaeologiai feladatai a következők* volnának:

a) a már eddig meglevő anyagnak számbavétele, feldolgozása és közzététele;

b) rendszeres, (programszerű) és módszeres (az eredmények tudományos felhasználását lehetővé tevő) ásatások végzése;

c) a még ma is megállapítható mesterséges halmok, sáncok, stb. tízettes felvétele és megállapított munkarend során való feltárása.

Az elvégzendő feladatok az őskor telepeitől és temetőitől kezdve a török hódoltság korában elpusztult falvak és különösen azok templomai romjainak koráig terjedő időszakokra nyújtanak a kutatásokra alkalmat.

A munkából ki kell venniök a maguk részét a *szegedi, kecskeméti, szentesi, kkunfélegyházi, gyulai, békéscsabai és orosházi* múzeumok szakembereinek, akik tehát mind felkérendők a bizottságban való munkára.

*Buday Árpád*

## A művelődéstörténelem alföldkutató programja.

A jelen társadalmi s művelődési állapotok megértése csak okaikból lehetséges. Ezen okok a múltban gyökereznek. A múlt okok okai még meszebb múltba nyúlnak vissza. A jelennek helyes ismerete tehát nem lehetséges a történelem igaz ismerete nélkül.

Miképpen nyerhetjük meg ezt az ismeretet? Rendszeres és módszeres munkával. A *rendszer* megmutatja, hogy mit kell kutatnunk. Minden kor-szakban érdeklődésünk tárgyai ezek:

1. A földrajzi adatok fejlődése a legrégebb időktől kezdve.
2. A néprajzi-telepedési viszonyok.
3. A király és udvar érdeklődése az Alföld iránt és viszont.
4. Az egyházi beosztás eredete, változatai. A szervezet fejlődése.
5. A világi társadalom osztályai.
6. A törvényhozás áttekintése, gondja az Alföldre. Ennek szerepe az alkotmányfejlődésben.
7. A hitélet.
8. Szellemi művelődés: iskolaügy, nyelvfejlődés, irodalmi működés, művészetek.
9. Közbiztonsági intézmények, közigazgatás, autonómiák.
10. Alföld szerepe a hadügyben, külügyben.
11. Az adózás, pénzügy állapota az Alföldön.
12. Földművelés, állattenyésztés.
13. Ipar és kereskedelem, közlekedés.
14. Családi, társadalmi szokások (házasságkötés, lakás, viselet, étkezés, játékok, temetés stb.).

### 15. Biráskodás, erkölcsi jellemzés.

*Módszer* a kipróbált, helyes eljárás: analízis és kombinációs szintézis. Aztán inductio: az okulások keresése; dedukció: az okulások alkalmazása az élet és a történelmi megoldások számára.

Az *analízis* jelenti a források cédulázását, a történelmi adatok gyűjtését s e végből a források keresését. Az Alföldkutatásban a történelmi források részint az egész Alföld, a megyék, városok történetének, történelmi irodalmának átvizsgálása; részint a levéltári s egyéb eredeti források felkutatása, másolása, cédulázása.

*Szintézis* az adatok tárgyi s időrendi csoportosítása, összevetése, kritikája s oly kombinációja, mely lehetőleg hű, plasztikus, eleven képet adjon az Alföld és részeinek múlt életéről s viszonyairól.

A magasabb *okuláskereső* munka csak a megfigyelések anyagának, a plasztikus hű történetnek ismerete alapján történhetik.

Az alapvető, *egyszerűbb munkát* évtizedek tervszerű kis monografiáival, doktori értekezéseivel, tanárjelöltek közreműködésével fogjuk elvégezni.

A munkát úgy tervezzük — tekintve a sorrendet — hogy a főleges *munkáisméltéseket* lehetőleg elkerüljük és főképpen a forrástömegek helyes elosztásával érvényesítsük a *munkafelosztás* elvét.

Az *irodalom* nem nagy, s nem az a feladatunk, hogy e másod-harmadkézből való anyagot főzzük fel újra. Hanem az eredeti források feldolgozására vetjük a fősúlyt. Az irodalom eddigi eredményeit majd csak összehasonlításra, helyesbítésre, kritikai jegyzetekre utólag fogjuk felhasználni. A régi irodalmat természetesen az írók korának alföldi viszonyai dolgában elsőrangú forrásoknak tekintjük. Az újabbkori feldolgozásoknál vigyáznunk kell, nehogy esetlegesen tökéletlen eljárásukkal s amateur eredményeikkel megtévesszenek bennünket.

Fősúlyt helyezünk tehát a *levéltárak* anyagára s az egykorú tanúk följegyzéseire, emlékirataira, vagyis az eredeti forrásokra. Régen ez kevés, korunk felé közeledve egyre hatványozottabb a tömeg. A *legrégebbi anyaggal korszakonként* egy-egy író alaposan megküzdhet. Ez lesz a közös anyag az egész Alföld történetéhez. Aztán következik *egy-egy levéltár anyagának felkutatása és feldolgozása* monografiákban. Végül következnek e monografiáknak *közös alföldi történeté* való feldolgozása magasabb színvonalon, a szociológia praktikus, *pragmatikus* és igaz indukcióival, okulásaival, kiváló figyelemmel a magyar nemzet állami életére, s az alföldi nép érdekeire.

Erdélyi László.

## A néprajzi kutatás programja.

A *néprajzi* gyűjtés alkalmával a községenkénti gyűjtés, illetőleg kutatásnál két szempont az irányadó. Az első és leghamarabb végrehajtandó a ma még megtalálható dolgok felkutatása és feldolgozása, a másik a multa vonatkozó levéltári anyag feldolgozása.

Szükségesnek tartjuk minden feldolgozandó terület lakosságát megvizsgálni abból a szempontból, — hogy a megalakulástól kezdve egészen napjainkig, kik és honnan verődtek össze az illető területen. Szükséges ez azért, hogy ezáltal biztos támpontot nyerjünk arra, hogy az illető vidékeknek tárgyi és foglalkozási emlékeinek kialakulására, mely vidékek hatottak a multban s hatnak esetleg a jelenben is, s mi található fel ezekből a mai napig is, vagy hogy fejlődött a maiak kezében az eredetitől más irányban. A kutatásnak ez a módja minden olyan népéleti megnyilvánulásnál figyelembe veendő, amelynek tárgyi emléke van. Ez a munka részben az illető község területén, részben a levéltárakban végzendő el.

Ugyancsak levéltári kutatás útján gyűjtendők össze mindazok az adatok, amelyek a terület lakosságának ősi foglalkozására, ősi építkezésére és viseletére vonatkoznak.

A mai állapotra vonatkozólag fényképekben és rajzokban összegyűjtendő mindaz, ami ma forog a nép kezén. Itt nemcsak elvétve előforduló, a figyelmet különösen megkapó dolgokról van szó, hanem mindarról, ami ma, ha nem is speciális helyi jelleggel fellelhető. Mert ez az anyag is bizonyítéka lehet annak, hogy a népélet kialakulása idegen befolyások alatt történik.

Hogy mik tartoznak a gyűjtés keretébe, arra nézve a Néprajzi Társaság körültkintéssel készült kérdőívei lehetnek egyedül irányadók.

*Banner János.*

## A magyar nyelvtudomány alföldkutató programja.

A magyar nyelvtudománynak is vannak olyan kérdései, melyek a Nagy Magyar Alföldhöz fűződnek, s ezért legalkalmasabban a tervezett nagyszabású Alföld-kutatással kapcsolatban volnának megoldhatók. Legyen szabad az alábbiakban néhány szóval megvilágítanom e kérdéseket és röviden elmondanom, hogy mi történt eddig és minek kellene még ezentúl történnie megoldásuk érdekében.

Az iskolázatlan vagy csekély műveltségű magyar néprétegek beszédmódját tanulmányozva általában azt tapasztalták a magyar nyelvészek, hogy a népnyelvnek a műveltebb társadalmi osztályok köznyelvétől való fonetikai, hangtani, alaktani, mondattani és szókészletbeli eltérései, vagyis az úgynevezett nyelvjárási sajátosságok rendszerint jókora nagy és mindig *összefüggő* területen figyelhetők meg. Pl. — hogy bár egyetlen egyet említek — nagyszámú egymással szomszédos községben ejt a magyar nép a köznyelvi hosszú *ó, ő, é* hangok helyett vagy *uo, üö, ie* vagy (más vidéken) *ou, öü, ei* kettőshangzókat. Ezzel az általános tapasztalattal szemben tehát feltűnő az a jelenség, hogy a Nagy Magyar Alföldön minduntalan megsza-

Kad egy-egy nyelvjárási sajátság elterjedési területe: egy, két, három faluban észlelhető, az utánuk következő néhány faluban nincsen meg, aztán megint felbukkan, de csakhamar ismét eltűnik. A nyelvjárási sajátságok elterjedése folytonosságának ez a minduntalan való megszakadása rendkívül tarkává teszi az Alföld nyelvjárási térképét. Régóta tudjuk, hogy ennek a feltűnő nyelvjárástani jelenségnek az az alapoka, hogy az Alföld eredeti magyar lakossága a török hódoltság korában legnagyobb részben elpusztult, kisebb részben pedig néhány városban vagy várossá dagadt faluban tömörült össze, úgyhogy XVII. sz. vége felé az egész Nagy Alföld (e néhány várost nem tekintve) óriási nagy lakatlan, pusztaság terület volt. A Habsburgok bécsi kormánya e lakatlan területet aztán németekkel, oláhokkal, szerbekkel, tótokkal igyekezett betelepíteni, de nem tudott belőlük annyit idehozni, hogy velük az egész területet benépesíthette volna. Maradt tehát e nemzetellenes telepítések után is még elég lakatlan terület, amelyre aztán (a XVII. sz. végén és XVIII. sz. elején) hatósági vezetés nélkül, sőt legtöbbször engedély nélkül, önként és rendszertelenül, egyenként vagy kisebb-nagyobb csoportokban telepedtek magyar családok Dunántúlról, Tiszántúlról, a palóc területekről, vagy a megmaradt néhány alföldi városból. Az ily módon „egyéni akció” következtében keletkezett alföldi falvak és rengeteg sok tanya lakói persze továbbra is azt a nyelvjárást beszélték, melyet korábbi lakóhelyükön beszéltek. Ime: ez az oka annak, hogy az Alföld nyelvjárási térképe más magyar vidékekével szemben ilyen tarka képet mutat.

A magyar nyelvészek tehát tudják, hogy az Alföld nyelvjárási térképe igen tarka, tudják azt is, hogy mi e tarkaság oka, de pontosan még nem ismerik e térképet. Pedig ennek mennél pontosabb ismerete több okból is igen kívánatos volna. Először is nyilvánvaló, hogy nemzeti kötelessége a magyar nyelvtudománynak kideríteni és mennél behatóbban ismertetni a magyar nyelvterületnek nyelvjárási viszonyait; világos tehát, hogy ezt a munkát az Alföldön is el kell végezni. De fontos e munka elvégzése történelmi és demographiai szempontból is. Mivel ugyanis a magyarságnak e települései, mint említettük, hatósági irányítás nélkül, egyéni akciókként mentek végbe, azért legtöbb esetben nem maradt fenn semmi történelmi feljegyzés arról, hogy mikor és honnan történt egy-egy község vagy tanya-vidék betelepülése. A mai lakosság nyelvjárásának tanulmányozása alapján azonban legalább is ez utóbbi kérdésre határozottan meg lehetne felelni. Így tehát az Alföld mai nyelvjárási viszonyainak vizsgálata a köztörténet és a demographia szempontjából is igen tanulságos volna, mert jóformán ez az egyetlen eszköz, amely világot vetíthet a XVII. és XVIII. sz. alföldi népmozgalmainak lefolyására. De ha sikerül megállapítanunk, hogy egy-egy alföldi község vagy tanya-vidék lakói honnan kerültek mai helyükre, akkor ezzel ismét a nyelvtudomány számára kínálkozik újabb tanulság. Mert ezt még a laikus is elképzelheti, hogy összehasonlítva ezen alföldi községek mai nyelvjárását azon vidékek mai nyelvjárásával, ahonnan 200—250 évvel ezelőtt a kiköltözés történt, tanulságos következtetéseket vonhatunk le egyrészt a nyelvjárási változások általános tempójára nézve, másrészt arra, hogy milyen módon és milyen gyorsan hatnak egymásra az egymás szomszédságába került más-más nyelvjárások.



Nem folytatom tovább, mert már az eddigiekből is világos lehet, hogy a tudomány szempontjából nagyon is kívánatos volna az Alföld bonyolult nyelvjárási viszonyainak tisztázása és ennek alapján egy lehetőleg pontos nyelvjárási térkép szerkesztése. Ez a feladat azonban természetesen csak úgy oldható meg, ha végig bejárjuk a XVII—XVIII. századi népmozgalmak következtében keletkezett alföldi magyar nyelvterületet, körülbelül Ráckeve, Cegléd, Szolnok, Nagyvárad vonalától délre, s mindenütt a hely színén állapítjuk meg az egyes községek és jelentékenyebb tanyavidékek nyelvjárást. Ebből pedig nyilvánvaló, hogy ehhez nemcsak szakértelem kell, hanem hogy ez egyúttal igen fárasztó testi munka is. Ezt saját tapasztalatomból mondhatom, mert fiatalabb koromban 14 év nyarán átlag három hétig vándoroltam a Székelyföldön faluról-falura, hogy lehetőleg pontosan megállapíthassam az egyes székely nyelvjárási sajátságok földrajzi határait. E tapasztalataim alapján tehát merem állítani, hogy az Alföld bonyolult nyelvjárási viszonyainak tisztázása messze meghaladja egy ember képességeit. Ha mégis el akarjuk végezni e nemzeti és tudományos szempontból egyaránt fontos munkát, akkor ennek nézetem szerint csak egy módja van: meg kellene vele bízunk a szegedi egyetem én általam kiválasztott és kellőképpen előkészített magyar-szakos bölcsészet-hallgatóit. Akik ezek közül valamely alföldi magyar községben születtek s ott is nőttek fel, tehát jól ismerik szülőfalujuk nyelvjárást, azokat meg kellene bízunk ennek monographiaszerű leírásával, amely sikeres esetben egyúttal doktori disszertációjuk is lehetne. Azokat pedig, akik az alföldi városokban vagy az Alföld határain kívül születtek, meg kellene bízunk azzal, hogy egy-egy nyári szünet folyamán vizsgálják meg egy-egy körülbelül 10 községből vagy tanyavidékből álló kisebb területnek nyelvjárási viszonyait és tegyenek nekem e vizsgálatuk eredményéről az ősz folyamán írásbeli jelentést. Ha ilyen megbízással kiküldhetünk nyaranként 5—10 e munkára alkalmas fiatalembert, akkor az ő jelentéseik alapján 10—15 esztendő múlva nagyon érdekes és a tudomány szempontjából igen értékes alföldi nyelvjárási térképet lehetne szerkeszteni. Mivel e fiatalemberek legnagyobb része igen szegény, az Alföldkutató Bizottságnak persze némi anyagi segítséggel kellene támogatnia az ő nyári tanulmányútjukat és nyelvjárási tanulmányaik közül az értékesebbeknek nyomtatásában való megjelenését is lehetővé kellene tennie.

Hallgatóim közül eddig *Körmives Géza* írt egy értékes, kiadásra mindenképpen méltó tanulmányt a csantavéri nyelvjárásról, *H. Kovács Mihály* beszolgáltattott egy igen gazdag gyűjteményt Makó tájszókészletéből, *Borda László* pedig a csongrádmegyei Csanytelek nyelvjárást tanulmányozza.

*Horger Antal.*

## Az Alföld és az irodalom.

Már a XVIII. században hangsúlyozták, Dubos abbé (1670—1742) pedig *„Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture* (Paris 1719)“ című művében tudományosan fejtegette, hogy a klimának micsoda nagy jelentősége van a költészet és festészet kialakulásában és fejlődésében. Ebből következik, hogy az Alföld költészetének jellemző sajátosságai vannak, amelyek kimutatásával az irodalomtörténet régóta foglalkozik. Ennek szépsége még az idegent is elragadja. Ismeretes a híres francia író *Marguerite Viktor* magasztalása: „Soha nem fogom elfelejteni — úgymond — azt az érzést, amely megszáll bennünket, amikor a vonat ritmikus dobogásával robog a magyar Alföldön és körülöttünk jobbra-balra nehéz búzakalászkok hajlonganak a föld felé . . .“ Még inkább ismeretesek Petőfi költői magasztalásai. De az Alföld jellemző sajátosságait már Bessenyei György is észrevette, mint ezt Császár Elemér *„Bessenyei természetérzéke“* (Bp. Szemle 1911. évf. 148. köt.) c. értekezésében fejtegeti; ilyeneket mutattak ki Riedl és mások Petőfi és Arany költészetében. Az Alföld hatása megérzik Jókai és Mikszáth költészetén s legfeltűnőbbben talán Tömörkény István elbeszélésein és rajzain (*„Napos tájak“*, *„Különléle magyarok meg egyéb népek“*, *„Förgeteg János mint közérő“* stb.), hogy a legújabbakat pl. Móra Ferencet, ne is említsük.

Megérezhető ez a népköltészetben is, mint kivált Kálmány Lajos népköltési gyűjteményei: *„Koszorúk az Alföld vadvirágaiból. I—II. kötet. (Arad 1877—8)“*, és *„Szeged népe. I. Ós-Szeged népköltése. II. Temesköz népköltése. III. Szeged vidéke népköltése (Arad 1881—2, Szeged 1891)“*, valamint ugyanezen gyűjtő és író folklorisztikai tanulmányai mutatják. E téren — úgy a gyűjtés, mint a földolgozás terén — még sok a teendő, azért csak örömmel üdvözölhetjük, hogy a Bizottság ezt is felveszi programjába.

Dézsai Lajos.

## A magyarországi német filológia feladatai az Alföld-kutatással kapcsolatban.

Nincs kétség abban, hogy a magyar nemzet történetének legszomorúbb korszaka a mohácsi vészt követő idők. Amely, hihetetlenül lesújtó azon rettenetes pusztításoknak az emléke, amelyeknek Magyarország minden rangú és rendű lakossága a XVI. és XVII. században ki volt téve, éppen oly lélekemelő és biztató az újjáépítésnek az a hatalmas munkája, amelyet a XVIII. és XIX. században Magyarországon láthatunk. — Alig tudnánk a magyar történelemben lelkileg megnyugtatóbb mozzanatokot találni, mint amelyeket abban a hihetetlen erőfeszítésben és szüntelen tevékenységben figyelhetünk meg, amely végül is a XIX. század második felében hazánk csodálatos fölvirágzásához vezetett.

Nem lehet eléggé csodálkozni azon, hogy a magyar történelem és művelődéstörténelem éppen ennek az újjáépítésnek nagy munkáját eddig

nem tanulmányozta a kellő alapossággal. A mostani nehéz időkben pedig semmiből sem meríthetnénk annyira biztatást a jobb jövő iránt, mintha azt látjuk, hogy a nemzet egészen reménytelen helyzetéből és kétségbeesett szituációjából hogyan tudta magát ismét úgy felküzdeni, hogy egy sorba állhatott azokkal a népekkel, amelyek sohasem álltak annyira a végpusztulás szélén, mint a mohácsi vész utánj magyarság.

A hazai és külföldi levéltárakban óriási anyag áll feldolgozatlanul, amely a törökdúlás utáni regenerációra vonatkozik.

Magyarország ezen újjáépítésében a legkülönbözőbb törzsek vettek részt. A földesurak, akik birtokaikat visszanyerték, a katolikus püspökök és különböző szerzetesrendek birtokaik rendbehozatala és megművelése céljából a legkülönbözőbb vidékekről hoztak munkás kezeket. Általános divat volt egész Magyarországon a XVIII. században, hogy a visszaözönlő magyar munkástömegekkel egy időben szorgalmukról híres németeket is szerettek letelepíteni. Így kerültek Csehországból és Alsó-Ausztriából a bányai erdőség vidékére azok a tömegek, amelyeknek utódai ma is felismerhetők nyelvjárásukról, mert így csak a Morvától nyugatra elterülő vidékeken beszélnek. A Vértes-hegységbe és Budapest vidékére, a dunamenti vidékekre bajor telepesek érkeztek, Szatmármegyébe Württembergből, a Dunántúl déli megyéibe, a Bácskába és Bánátba pedig a Rajna vidékének számos kis államából, azonkívül Franciaországból, Luxemburgból és Hollandiából hozták őket.

A legfontosabb tudományos problémák fűződnek ahhoz, hogy ezek a telepesek hogyan akklimatizálódtak, hogyan változtatták át hihetetlen vér- és emberáldozatok árán, végeredményben persze saját boldogulásukat keresve a lakatlan pusztaságokat virágzó területekké.

A telepítéstörténet és nyelvtudomány egyaránt fontos kérdésekkel áll szemben a Nagy Alföld németiségének ethnográfiai és nyelvészeti sajátosságai szempontjából. Mindeniütt azt látjuk, hogy az egyes községek 150—200 év alatt egységes ethnográfiai és nyelvi képet nyertek, amelyből a néplélek eltávolított minden zavaró momentumot. Hogy ez hogyan és miképpen történt, ennek felkutatása és megismerése elsősorban a magyarországi német filológia feladata. Ha mi ezt el nem végezzük, a német tudomány fogja e kérdéseket megoldani.

*Schmidt Henrik*

## Az Alföld kutatásának nevelésügyi feladatai.

### I. Neveléstörténeti feladatok.

#### 1. Iskolatörténeti adatok gyűjtése:

- a) egyes iskolák részletes történetéhez (iskolai és egyházi levéltárak),
- b) egyes községek iskolaügyének történetéhez (községi és egyházi levéltárak),
- c) egyes törvényhatóságok iskolaügyének történetéhez (tvhat.-jogú városok és vármegyék levéltára, Országos Levéltár),
- d) az egyházak és az állam iskolapolitikájának történetéhez,
- e) nevezetes tanítók (tanárok) működéséhez.

Mindenik pontban egyaránt tekintettel az alkotásokra és törekvésekre, intézményekre, egyénekre, törekvésekre hatására és sikertelenségére, a hatás és a sikertelenség személyi, helyi, egyetemes okaira.

#### 2. A nevelői gondolkodás történetére vonatkozó adatok gyűjtése:

- a) az Alföldön és innen származó emberektől másutt is megjelent nevelésügyi munkák,
- b) az időszaki sajtó (társadalmi, politikai, egyházi stb. lapok, folyóiratok) népművelési, iskolaügyi, a legtágabban értve nevelésügyi közleményei, egyéb cikkeknek az olvasók lelkületére tett hihető vagy ki is mutatható hatása,
- c) egyes községek és vármegyék közéletében nyilvánult fellegőgés iskoláról, gyermekekről, ifjúságról, általában a nevelésről.

Mindhárom pontban legfontosabb az anyaggyűjtés (a felmerült gondolatok pontos megállapítása), azután a forrás-nyomozás, egybevetések (felolgozás).

3. Az Alföld művelődésének (egy-egy korszakok műveltségi viszonyainak) statisztikája: az országos adatgyűjtés kezdetétől fogva, a legutóbbi statisztikai adatokig a fejlődés számszerű kimutatása, az I. rész 1. és 2. pontjaiban nyert adatokkal való egybevetése, — mostantól kezdve évről-évre az adatok gyűjtése, ellenőrzése, nyilvántartása.

### II. Nevelésügyi állapotrajzok készítése:

1. Statisztikai adatok (I. I. 3.) egybeállítására községenként a köznevelésre való tekintettel fontos mindenik szempontból.

#### 2. A nevelés az alföldi nép életében:

- a) községenként való megfigyelése és leírása annak, hogy ott a társadalom különböző rétegeiben (pl. földművesek, munkások és gazdák, kisiparosok és ipari alkalmazottak, tisztviselők, nagyobb birtokosok stb., stb. körében) milyen jellemző sajátosságok észlelhetők, miként fejlődnek és nevelkednek a gyermekek, milyen életet folytatnak a serdülők és a felserdült ifjak, milyen a családi élet stb.,
- b) milyen vélekedés van a nevelésről, az iskoláról, műveltségről, mire vonatkozik és hogyan keletkezik a nevelési szükségletek érzése;



- c) a községi (egyházi, politikai, műveltségi, gazdasági, közigazgatási, közegészségügyi, közlekedési stb.) viszonyok hatása az új nemzedék alakulására, egészségére, erkölcsi felfogására, gondolatvilágára, törekvéseire);
- d) a ma élő idősebbek emlékei saját gyermekkorukból, nézetei a mai ifjúságról, az ifjúságban észlelhető mozgalmak az öregekkel szemben a társadalom különböző rétegeiben;
- e) az ifjúsági mozgalmak alakja, mértéke, hatása.

Ezek a pontok még szaporíthatók; a nyelvészeti, néptudományi, művelődéstörténelmi, földrajzi, természetrajzi stb. tanulmányozás közben nagyon sok idetartozó adat gyűlhet össze (közmondások, népszokások stb.).

### III. Az Alföld nevelési szükségleteinek meghatározása:

Az I. és II. alapján kialakul — nem hamar — a tiszta kép a mai állapotról és okairól; fokozatosan tisztulnak a tennivalók. Az Alföldnek való, itteni szükségleteket kielégítő, ezt a népet a teljes kifejlésben elősegítő iskolaszervezet és a helyenként sürgősen szükséges iskolák létesítése, a nevelés mindenik területén éppen itt követendő eljárás kidolgozása, a tényekhez kapcsolódó magyar művelődéspolitikai megalapozása érdekében *feladat* az is, hogy a II. részben említett nevelésiügyi állapotrajzok tanulásaiból következtetéseket vonjunk a nevelési szükségletekre vonatkozóan. Természetes, hogy ezek a tanulságok részlegesen lesznek, egyes községekre vagy vidékekre s nem az egész Alföldre vonatkoznak.

Imre Sándor.

## Az Alföld kutatásának földrajzi problémája.

Az Alföld földrajzi kutatásokra rendkívül alkalmas terep. Nemcsak a külföldi szakirodalomban találunk még ma is hihetetlen elferdítéseket. A magyar intelligenciának abban a részében, amely nem alföldi honos, szintén igen hiányos képzetek uralkodnak az országnak erről a nagyjelentőségű tájáról. Mindez azért van, mert a tudományos köröknek a figyelme csak a legújabb időben fordult az Alföld felé. A geofizikai kutatásoknak még csak a legelején tartunk. Hivatalos térképanyagunk, bátran mondhatjuk, teljesen értéktelen, minek következtében térképi tanulmányokat végezni erről a területről ma nem lehet. Egy-két dolgozatunk jelent meg az Alföld morfológiájáról. Az egyetlen fejezet, amelynek eddig is nagyobb figyelmet szenteltek az Alföld hidrografiája. Ennek az elég gazdag, de heterogén irodalomnak a feldolgozása azonban még hátra van. Igen nagy fontosságot kell tulajdonítanunk a terület történeti földrajzának, tekintettel arra, hogy az ilyen kutatások nagyban segítségére lehetnek a historikusnak, főként a gazdaságtörténésznek, minthogy a területről az oklevélszerű anyag annyira gyér. Településföldrajzi, demografiai, gazdaságföldrajzi és közlekedésföldrajzi vizsgálatok szintén csak szórványosan eszközöltettek.

Ilyen körülmények között a munkát valósággal az erején kell kezdenünk és tekintettel annak sokoldalúságára, igen nagyszámú munkatársra volna szükség. Erős a hitünk, hogy ezeket elsősorban a vidéki középiskolák

szaktanáraiban meg fogjuk találni és így az Alföldkutató bizottságnak leg-sürgősebb feladata lesz a rendelkezésre álló szakerők egy szervezetbe való tömörítése és a munkaelvek megállapítása. Az utóbbira javaslatként szolgál-hathat a szegedi Egyetemi Földrajzi Intézet eddigi munkaprogramja, amelynek megvalósításán már eddig is elég szépszámú szaktudós dolgozik.

Az intézet személyzete: dr. Kogutowicz Károly professzor mellett dr. Schilling Gábor egyetemi magántanár, adjunktus, dr. Szakáll Zsigmond egyetemi magántanár, dr. Irmédi Molnár László tanársegéd, dr. Borbély Andor obszervátor, Szokolay Margit gyakornok, Molnár József rádió táv-frász, Kiss Sándor laboráns, Hovodzák Imre altiszt, Márton Rózsa a pro-fesszor magántitkára. Önkéntes munkatársak: Halászy Imre ny. postaiő-igazgató a fotografiai labororium vezetését volt szíves elvállalni, dr. Kanszky Márton kegyesrendi főgimnáziumi tanár az intézeti fénykép és diapositiv gyűjteményének kezelését és több szakember, aki az Alföldkuta-tásban résztvesz és akiket alább megnevezünk.

### *Folyamatban levő és tervezett munkálatok.*

#### *1. Geofizikai kutatások.*

Szeizmologiai obszervatórium: 1926 óta működésben. Egy Mainka-féle szeizmograffal, mely az intézeti épület udvarában hat méter mély beton-tömbön van felállítva. Kezelője: dr. Irmédi Molnár László tanársegéd. Első évi jelentés megjelenik 1928. elején.

#### *2. Klímatológiai kimutatások.*

Erre a célra az alföldi törvényhatóságok, városok körülbelül eddig 12.000 pengőt szavazták meg.

a) *Meteorologiai szolgálat*: meteorologiai obszervatórium Szegeden (1926. óta van működésben). Obszervátor: dr. Borbély Andor. Első évi jelentés 1928. elején jelenik meg.

b) Az intézet által felállított *új meteorologiai állomás Nagykőrösön*. Észlelő: Havasi Mihály főkertész. Feállítatott 1917. szeptember hóban.

c) Új meteorologiai állomás Szarvason, vezetője Gulácsy Sándor, közép-fokú gazdasági szakiskolái igazgató. Jelenleg felállítás alatt van.

d) *Királyhalmi meteorologiai állomás* kiegészítés alatt. Vezetője: Tó-ber Sámuel m. kir. erdő főmérnök.

e) *Bajai meteorologiai állomás* kiegészítés alatt. Vezetője: Szilágyi János tanítóképző intézeti tanár.

f) *Egy pest megyei állomás* szervezés alatt. A felállítás helye való-színűleg Kiskunhalas lesz.

g) *Agrármeteorologiai szolgálat* (alsó levegőrétegek hőmérsékleti vi-szonyainak tanulmányozása). Felállítatott egy állomás Szegeden, egy Nagy-kőrösön, egy Szarvason, háromnak műszerei pedig szintén rendelkezésre állanak már, felállításukat Királyhalmán, Baján és Kiskunhalason tervezzük.

h) *Aerologiai kutatások*. A szegedi obszervatórium a szegedi repülő-téri kirendeltséggel karöltve, rendszeres pilot-ballon észlelések eszközlé-

sére folytat tárgyalásokat a budapesti Orsz. Meteorologiai intézet igazgatóságával.

i) *Meteorologiai rádióállomás.* Működik 1926 április óta. Most folynak kísérletek az 1928-ban, a budapesti időjárás (kiegészítése céljából kiadandó esti időjárás rendszeresítésére).

Mellékesen az intézeti rádióállomás szolgáltatja Szeged városának a pontos időt is, amennyiben a naueni időjel vétele alapján a postaigazgatósággal történt megállapodás szerint hivatalos déljelét ad naponta.

### 3. Kartografiai munkálatok.

A szegedi repülőtéri kirendeltséggel és a budapesti Állami Térképészet aerofotogrammetriai osztályával karöltve megindult Szeged környékének légi felvételek alapján eszközleendő térképezése. A felvételi anyag alapján 1:15.000, esetleg 1:10.000 méretű, részletes topometriai térképek készülnek. Ezek a munkálatok lehetnének alapjai a belügyminiszteri rendelet szerint készíttendő részletes tanyai térképeknek is.

A kartografiai munkálatok másik csoportja az intézetnek a békerevizióval kapcsolatos munkálatai. Szerkesztésében megjelent térképpel kapcsolatosan a Revíziós Liga számára már eddig is fontos statisztikai számításokat végzett az intézet, ennek folytatásaképpen jelenleg is folyamatban vannak ezek a munkálatok.

### 4. Talajtani, morfológiai, egyéb fizikai földrajzi és emberföldrajzi kutatások.

Ezek a kutatások is megindultak. Egyelőre öt nagyobb terület intenzívebb feldolgozása folyik: 1. Szeged környéke. 2. Makó környéke, 3. Békés megye. 4. a Baja—solti Dunavölgy. 5. Nagykőrös környéke.

1. Szeged környékén nagyobb apparátussal láttunk hozzá a Fehértó környékének tanulmányozásához. A munkálatok dr. Kogutowicz Károly professzor vezetése alatt történnek. Dr. Szakáll Zsigmond egyetemi magántanár a szegedi paprikatermesztés földrajzi tanulmányozását végzi. Több fiatal erő foglalkozik Szeged emberföldrajzával. Dr. Borbély Andor a szegedi Tisza-völgy morfológiáját és hydrologiáját tanulmányozza. Bodnár Béla állatrendszertani tanársegéd foglalkozik Hódmezővásárhely emberföldrajzával.

2. Dr. Márton György makói reálgymnáziumi tanár a makói hagyma termesztését és kereskedelmét tanulmányozza földrajzi szempontból, továbbá a város településföldrajzával és történetével foglalkozik.

3. Békés megye településföldrajzát tanulmányozza dr. Kanizsly Márton kegyesrendi főgymnáziumi tanár.

4. A Baja—solti Duna-völgy részletes tanulmányozásával az idei nyáron dr. Schilling Gábor egyetemi magántanár foglalkozott.

5. Nagykőrös emberföldrajzi problémáinak tanulmányozását megkezdte dr. Irmédi Molnár László.

5. A földrajzi tanulmányok közlörganuma a 7-ik évfolyamban lévő *Föld és Ember*, melynek megjelenése évi 6400 pengő rendeletileg biztosított jövedelemmel a legközelebbi öt esztendőre biztosítva van.

Kogutowicz Károly

## Az ásvány-földtani kutatás munkaterve.

A körülírt felkutatandó területtel rendelkező Alföldkutató Bizottságnak valósággal fel nem sorolhatóan sok feladata volna, hiszen Alföldünk déli része e tekintetben kevésbé ismeretes. Pár feladatot csak a példa okáért sorolok itt föl:

Az Alföld déli része talajának ásványos és genetikai szempontból való kutatása, az Alföld déli részén előforduló mészkövek és homokkövek felkutatása és genetikai feldolgozása, a feltárások, kútak és mély kútak anyagának vizsgálata közettani és földtani tekintetben, az Alföld homokjának közettani és genetikai vizsgálata, a tavak ásványos lerakódásainak kémiai és ásványtani vizsgálata stb. stb.

Mindezek elérhetésére föltétlen szükséges volna a hatóságok erkölcsi támogatása és az anyagiak előteremtése. Addig, amíg ez nincs meg, a rendszeres kutatás meg nem indulhat, legfeljebb egyes érdekesebb és könnyen megközelíthető pontoknak a kutatását vállalhatja az ásvány- és földtani intézet tudományos személyzete, mely már a múltban is foglalkozott alföldi problémákkal.

Szentpétery Zsigmond

## Az Alföld kutatásának fizikai problémája.

Az Alföldkutatás fizikai része véleményem szerint a következő négy vizsgálati irányra volna osztható:

I. Földnehézségi vizsgálatokra és pedig úgy abszolút, mint relatív földnehézség meghatározásokra az Eötvös-féle torziós mérleg segítségével. E vizsgálatok nagy gyakorlati és tudományos fontosságát nem szükséges hangsúlyozni. Kiterjedhetnének e kutatások az Eötvös-féle torziós mérleg pontosságának és érzékenységének növelésére és az egész eszköz geometriai méreteinek kisebbítésére vonatkozó vizsgálatokra is. Az Alföldkutatás második tárgya:

II. Föld-mágnességi megfigyelések és pedig az intenzitás, deklináció és inklináció mérése s e földmágnességi jellemzők változásainak meghatározása. E kutatások laboratoriumi része a megfelelő eszközök érzékenységének és pontosságának növelésére vonatkozó vizsgálatok lennének.

III. Az Alföld légköre, optikájának vizsgálata különös tekintettel a Délibáb fizikai megvizsgálására.

IV. Légköri elektromosságra vonatkozó vizsgálatok. Ezek azonban az Alföldön meglehetősen nehézségbe ütköznek.

E tervezetben említett I—II. számú vizsgálatok jelenleg is folynak a Dr. Pekár Dezső min. tanácsos vezetése alatt álló báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézetben s így e vizsgálatok a Szegedi Alföldkutató Bizottság



körébe való bevonása csakis a Geofizikai Intézet vezetőségével való megállapodás után történhetik.

Mint e tervezetemből látható az Alföld kutatás a fizikának csak igen csekély részét foglalja magában.

Természetesen ha Intézetem az Alföld kutatáshoz szükséges felszereléshez valamilyen módon hozzájuthatna úgy az Intézetemben folyó gyakorlati oktatás és tudományos vizsgálatok egyik fontos ága az Alföld fizikai kutatása lenne.

Fröhlich Pál

## Az Alföld kutatásának növényteni programja.

I. *Célja*: a területen előforduló összes (Virágos és Virágtalan) Növényfajok megállapítása; fejlődésük, külső és belső morphologiai viszonyuknak, virágzásuknak, életmódjuknak, környezetüknek s azok befolyásoló hatása tanulmányozása. A nép botanikai ismeret-adatai gyűjtése. (Népies növénynevek; gyógynövények használata; babona-varázslat növényei.) Phytophaenologiai állomáshálózat létesítése, beszerzése a budapesti Magyar Földrajzi Társaság Alföldi Bizottságával egyetértően. Mezőgazdasági, erdészeti és talajtani alosztályok létesítése.

- II. *Tagozata*: I. Virágos növényeket kutató alosztály.  
 II. Virágtalan növényeket kutató alosztály.  
 III. Mezőgazdasági alosztály.  
 IV. Erdészeti alosztály.  
 V. Talajtani alosztály.

III. Kutatás lehetőségét biztosító *anyagok előteremtése*, valamint a tudományos gyűjtések lehetőségét biztosító *ingyenes (pld. 1. Szegedi gazdasági vasútra, 2. Szeged város autóbusz összes útvonalára érvényes) arcképes igazolványok megszerzése és kiosztása a szakemberek részére, a Szegedi bizottság főmunkakörét teszi.*

IV. Addig is, amíg a Bizottság *önálló* kiadványa megjelenhetik, készséggel ajánlom fel a m. kir. Ferencz József tud.-egyetem Növényteni Intézete kiadásában megjelenő *Folia Cryptogamica* columnáit tudományos botanikai cikkek közreadására.

V. Az önálló kiadvány megjelenéséig kötelező legyen az összes, e bizottság anyagi támogatásával készült dolgozatok közlésénél feltüntetni pld. „Szegedi Alföldkutató Bizottság Növényteni szakosztálya 1., v. 4., v. 5. számú közleménye.“

Györffy István

## Az általános állattan Alföldkutató munkaprogramja.

Az Általános Állattani Intézet Alföldkutató munkaprogramját az előtte álló feladat óriási mérete mellett nem szabhatja tárgyi szempontokhoz, s így nem adhat elvi jelentőségű programot, hanem minden egyes alkalommal igazodnia kell a rendelkezésére álló csekély munkaerő tudományos képzettségéhez. Általán úgy látja, hogy ma nemcsak ez a kicsiny és anyagi erővel nagyon mostohán segélyezett intézet, hanem az ország összes zoologiai erői együttesen sem volnának képesek tárgyilagos program mellett dolgozni, mert nincsen annyi magyar zoologus, hogy azokból minden egyes állatrend, vagy állatosztály számára ma szaktudós jusson. — Az intézet a mai összeállítottságában különösen a vizek élőlényének rendszeres föl kutatásával és életföltételeik kiderítésével tud alaposabban megbírkózni. Ide vonatkozólag eddig is elismert jelentőségű dolgozatok kerültek ki kezünkből.

Szárazföldi lények közül a csigákkal Dr. *Rotarides Mihály*, az intézet tanársegéde foglalkozik, kinek munkássága mind faunistikai, mind pedig ökológiai téren elég alapos ahhoz, hogy e téren az alföldkutató hivatásának megfeleljen. Jelentős eredményeket ért el az Alföld pókfáunájának földértésében Dr. *Kolosváry Gábor*, intézetem volt gyakoronoka, jelenleg a tanárképzőhöz berendelt középiskolai tanár, ki faunistikai, ökológiai és anatómiai vizsgálatait jövőben is folytatja. Kettőjüknek, tehát Rotarides és Kolosváry doktornak nagy hasznára volna az, hogy az Alföldkutató Bizottság szegedi csoportjába az alföldi középiskolák természetrajz tanárai is beszerveztetnének, kik környezetükön számunkra gyűjtéseket végeznének. — Ezekén kívül csonttani vizsgálatokra kiváló munkaerő Dr. *Mátyás Jenő*, kinek képességeit a szegedi egyetem Régészeti Intézete máris hasznosította régészeti kutatásainál.

Ennek folytán javaslom Dr. Dudich Endre, Dr. Mátyás Jenő, Dr. Rotarides Mihály, Dr. Kolosváry Gábor és Boros Lajosnak a bizottságba való beválasztását és a bizottságnak az alföldi középiskolák természetrajz tanáraival, esetleg arra alkalmas tanyai tanítókkal való kiegészítését.

*Gelei József*

---

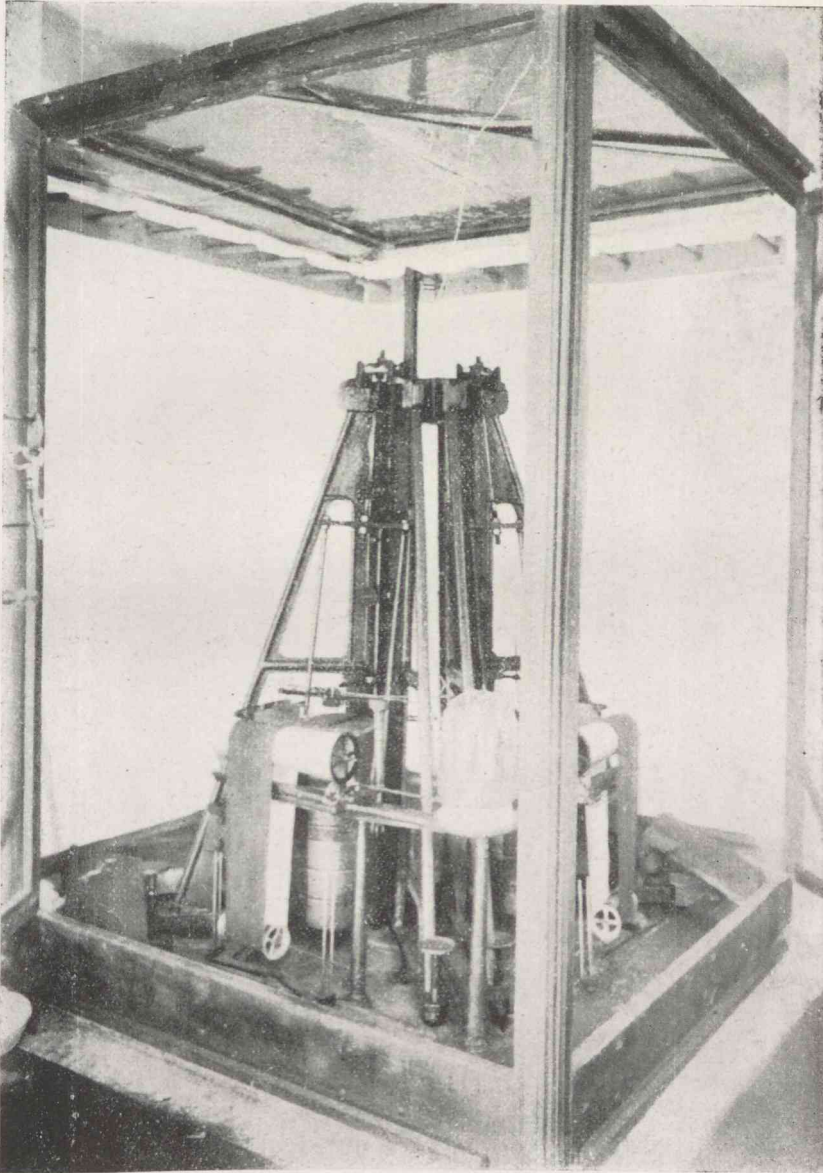
*Egyik-másik tudomány munkatervét később közöljük.*

---

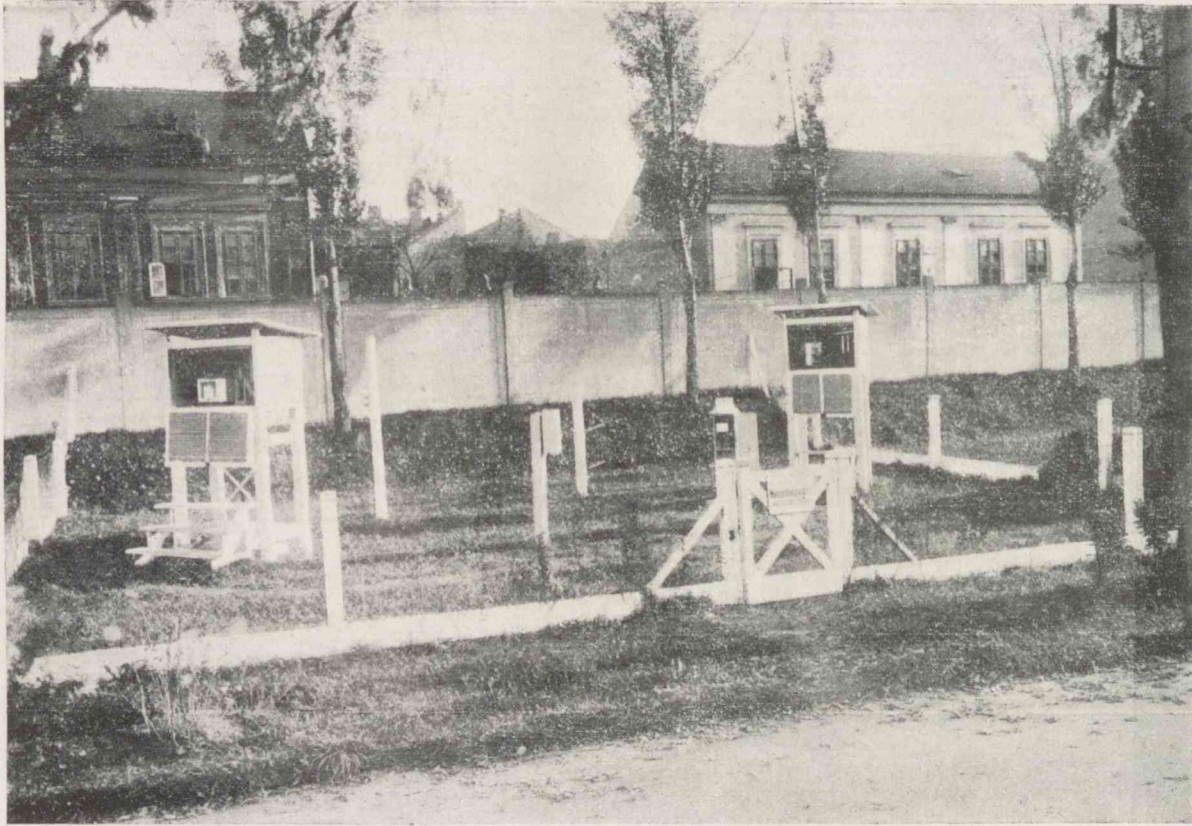


Szeged belvárosa, légi felvétel 2000 méter magasságból.

Az egyetemi Földrajzi Intézet kezdeményezésére készítette a Magy. kir. Állami Térképészet fotogrametriai osztálya.



Az egyetemi Földrajzi Intézet földrengésjelző műszere Szegeden.  
Adományozta Szeged szab. kir. város.



Az egyetemi Földrajzi Intézet meteorológiai obszervatóriumának műszerkertje Szegeden.  
A műszereket legnagyobbbrészt Szeged szab. kir. város adományozta.



A Fehér-Körös szakasza Mezőberénytől északkeletre. Légi felvétel 2000 méter magasságból.  
Készítette: a Magy. kir. Állami Térképészet fotogrametriai osztálya.